

Prace konserwatorsko-restauratorskie prowadzone w 2018 roku przy rękopisach karaimskich (sygn. JSul.I.26, JSul.I.29)

Elżbieta Jabłońska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
Wydział Sztuk Pięknych

**Conservation-restoration treatment of Karaim manuscripts
(accession numbers JSul.I.26, JSul.I.29) carried out in 2018**

Summary: In 2018, the author carried out conservation work on two valuable Crimean Karaim manuscripts (*mejumas*). In this report, a short description of these items and the undertaking itself is presented.

Keywords: Karaim manuscripts, Karaim written heritage, conservation and restoration of manuscripts

W roku 2018 pracom konserwatorsko-restauratorskim poddano kolejne obiekty z cennego zbioru rękopisów i druków Związku Karaimów Polskich. Były to rękopisy o sygn. JSul.I.26, JSul.I.29. Stanowią one część kolekcji Józefa Sulimowicza (1913–1973), turkologa i bibliofila, który uchronił przed rozproszaniem i zniszczeniem wiele starych druków i rękopisów. Bardzo cenne są w tej kolekcji *medżumy*, zawierające zbiory utworów karaimskiej literatury ludowej, mające charakterystyczną formę notesu.

Pierwszy rękopis sygn. JSul.I.26 datowany jest na lata 1868–1889. Zawiera on wybór utworów literatury ludowej z anatolijskiego kręgu kulturowego oraz przykłady folkloru krymskiego, w tym wierszowane eposy miłosne

Karacaoglan ilen İsmkan, Dahar ilen Zuhra, Arzu ilen Kamber i inne. Ponadto zawarto w nim bogaty wybór pieśni *türkü*, rymowanki *tekerleme* i lamentacje *şerbiyet*. Miejscem powstania rękopisu jest miasto Mikołajów (ros. Nikołajew) i został on spisany przez kopistę Jehuda Kogen Ekmeczi. Obecnie rękopis składa się z 249 papierowych kart tworzących bloku wraz z tylną kartą ochronną, o wymiarach 21,5 × 13,0 × 3,2 [cm]. Karty spisano atramentami metalo-garbnikowymi na papierze maszynowy z drugiej połowy XIX wieku. Zapis tekstu jest jednoszpaltowy i dwustronny. Kompozycja bloku tekstu oparta jest o prostokąt 19 × 11,7 cm nakreślony ołówkiem i niebieską kredką, w którym wykreślono linijki pod tekst. Na wielu kartach blok tekstu nosi ślady przycięcia głównie wzdłuż dłuższych krawędzi. Duża ilość kart ma zapis atramentem fioletowo-czerwonym. Wiele kart w bloku jest wyrwanych.

Drugi rękopis sygn. JSul.I.29 to także *medżuma* zawierająca zbiór utworów karaïmskiej literatury ludowej z Krymu. Zawiera on bogaty wybór piosenek *türkü*, bajki i opowieści, ludowe opowieści z anatolijskiego kręgu kulturowego, takie jak *Köroğlu* i inne. Rękopis powstał w Teodozji na Krymie i jest datowany na lata 1860–1878. Kopistą był Szemoel ben Mosze Dżumuk. Blok rękopisu tworzy 220 papierowych kart o wymiarach 21,0 × 12,5 × 2,5 [cm]. Tekst główny rozpoczyna się od karty pierwszej. Zakomponowany jest on na kartach bardzo różnie: zastosowano układ jedno- i dwuszpaltowy lub bardzo swobodny, np. skośny. Papier, z którego wykonano blok rękopisu jest papierem maszynowym, welinowym z ślepym wyciskiem papierni. Zidentyfikowano jeden rodzaj odcisku stempla. Piętnaście kart jest w kolorze niebieskim. Do spisania rękopisu użyto papieru z drugiej połowy XIX wieku. Tekst spisany jest atramentami metalo-garbnikowymi. Inne zastosowane media w obiekcie to fioletowy atrament, niebieski długopis oraz ołówek.

Stan zachowania rękopisów kwalifikował je do podjęcia natychmiastowych prac konserwatorsko-restauratorskich. Jedną z głównych przyczyn zniszczeń występujących w obiektach było ich intensywne użytkowanie. W rękopisie sygn. JSul.I.26 przednie zwięzy bloku zostały najprawdopodobniej obcięte mechanicznie, a tylne wyrwane, co spowodowało rozdzielenie okładziny od bloku. Zachowała się ona w dwu częściach, oddzielnie okładzina przednia i tylna. W rękopisie sygn. JSul.I.29 oprawa nie zachowała się. Wszystkie karty rękopisów zabrudzone były na całej powierzchni, na wielu z nich widoczne były brązowe zaplamienia. Podwyższona wilgotność otoczenia lub zalanie papierowych kart spowodowało liczne zacieki na ich powierzchni. Media pisarskie są czytelne miejscami nieznacznie rozmyte, szczególnie te wykonane

atramentem fioletowo-czerwonym. W efekcie intensywnego czytania powstało w papierze wiele uszkodzeń mechanicznych.

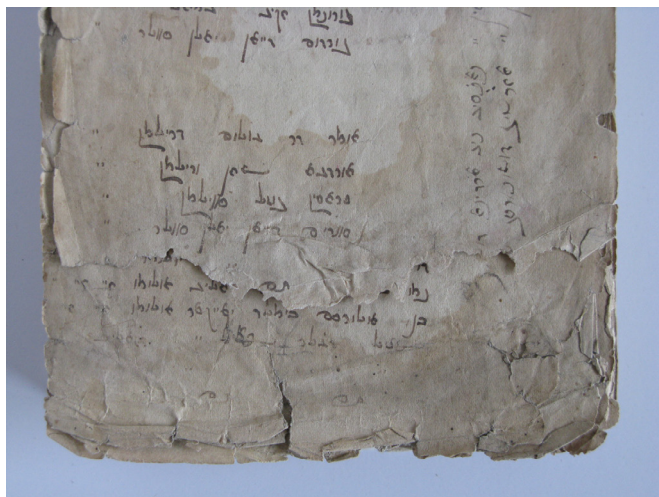
W zdecydowanie gorszym stanie zachowania był blok rękopisu JSul.I.29. Najbardziej zniszczone były pierwsze i końcowe karty. Charakteryzowały się one rozległymi ubytkami, były mocno zdeformowane i zniszczone strukturalnie (zob. fot. 1). Na stan zachowania rękopisów miała także wpływ technika ich wykonania. Jednym z czynników niszczących były atramenty metalo-garbnikowe, którymi spisano teksty. Zauważono nieznaczny destrukcyjny wpływ atramentów na papierowe podłoże.

Głównym zadaniem przeprowadzonych prac konserwatorskich było zachowanie rękopisów dla przyszłych pokoleń poprzez utrwalenie ich materialnej struktury oraz zahamowanie procesów destrukcji. Spowolnienie procesów niszczących, usunięcie szkodliwych nawarstwień oraz wzmocnienie materii zabytkowej odbyło się zgodnie z zasadami konserwacji zachowawczej. Zrealizowane prace wpłynęły na znaczne polepszenie stanu zachowania obiektów i podniosły ich walory estetyczne, ekspozycyjne i użytkowe.

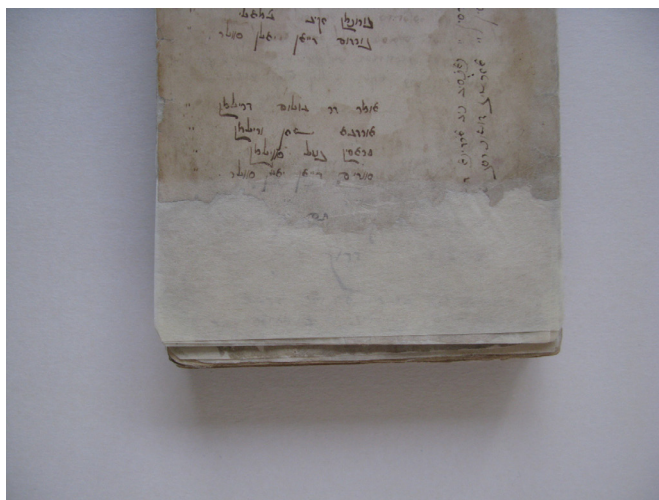
Prace konserwatorsko-restauratorskie obejmowały oczyszczenie mechaniczne i chemiczne rękopisów. W zintegrowanych działaniach starano się połączyć jak najwięcej procesów. Po zabiegu oczyszczania chemicznego wykonano wzmocnienie strukturalne i odkwaszenie papieru wraz z uzupełnieniem ubytków i scaleniem przedarć (zob. fot. 2). Obiekty wymagały także prac z zakresu rekonstrukcji. Działania te dotyczyły opraw, co wymagało odtworzenia brakujących elementów. W obu przypadkach zdecydowano o wykonaniu rekonstrukcji tzw. konserwatorskiej, tj. o znaczeniu konstrukcyjnym, obojętnej estetycznie, „niekonkurującej” z oryginałem. Rękopisy po wykonanych pracach konserwatorsko-restauratorskich umieszczono w opakowaniach ochronnych, pudełkach służących do ich przechowywania.

Wszystkie prowadzone przy obiekcie prace udokumentowano w sposób opisowy i fotograficzny. Zostało to szczegółowo przedstawione w dokumentacji z przebiegu prac konserwatorsko-restauratorskich.

Fot. 1. Zniszczone karty rękopisu sygn. JSul.I.29 (dolny fragment kart)

Fot. 2. Karty rękopisu sygn. JSul.I.29 po wykonanych pracach konserwatorsko-restauratorskich (dolny fragment kart)